

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin Meștăciu
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Clio,
Editura Tipo MC, Oradea - 2020

1

Cartea Mea e și a Ta!

ISSN 2734-6889
ISSN-L 2734 -6889

Dezvoltarea arhitecturii în perioada de domnie a bincredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt (II)

George ROCA

3. CTITORIILE

Majoritatea edificiilor construite în acele vremuri se caracterizează printr-o arhitectură de model popular românesc combinat cu elemente decorative de factură gotică și bizantină. Marele număr de monumente ridicate, cât și complexitatea problemelor tehnice și plastice cu care s-au confruntat constructorii acelor vremi, au făcut să prevaleze priceperea acestora în crearea unui stil propriu, unic, nu numai a acelei zone geografice ci și a acelei perioade de timp. Un exemplu concludent poate fi biserica "Sfântul Gheorghe" de la Voroneț, care prin stilul, frumusețea și unicitatea sa, încântă privirea. Atunci când a fost descoperită de iubitorii de frumos din occident, pe bună dreptate, a fost numită de aceștia laudativ, „Capela Sixtină a estului” [3].

În perioada epocii analizate în această lucrare se disting trei segmente ctitoricești bineconturate. Acestea sunt: construcții de apărare (cetăți, turnuri de veghe, etc.); construcții religioase (biserici , mănăstiri); construcții rezidențiale (case domnești, conace, etc.)

3.1. CONSTRUCȚII DE APĂRARE

Țara Moldovei a fost întemeiată pe la mijlocul secolului al XIV-lea, prin încheierea unei comuniuni între diferitele grupări de aceeași etnie, stabilite în aceeași zonă geografică, unite prin legături de neam, limbă sau credință. Atât moldovenii din Țara de Sus, cât și maramureșenii lui Dragoș-Vodă (stabiliți pe văile râurilor Siret, Bahlui, Suceava, Moldova, etc.) organizați în mici cnezate, aveau deseori de furcă cu cei care încercau să le cotopească pământurile. Acești năvălitori veniți din est, precum tătarii din Hoarda de Aur, treceau râul Nistru și produceau mari pagube locuitorilor, pustiind satele și înrobind populația. Pentru a face față acestor invazii, era absolut necesar o unitate a acestor mici formațiuni statale și dezvoltarea unei strategii comune de apărare.

Încă din vremea lui Petru Mușat (1374-1391) au fost puse bazele unui sistem defensiv bine organizat, constând din cetăți solide, construite din piatră. Exemple concludente de acest fel sunt cetățile: Neamț, Suceava, Țețina, care aveau forma unui patrulater, având în colțuri turnuri de observație și atac, după modelul cetăților baltice, a căror influențe au ajuns în Moldova prin relațiile acestora cu Marele Cnezaț al Lituaniei[4].

Printre primele obiective importante cu care s-a confruntat voievodul Ștefan cel Mare, încă de la începutul domniei sale, au fost acelea de a consolida și moderniza apărarea țării. Se cerea neapărat, crearea unui sistem de amenajări din cât mai perfecționat, pentru a putea face față tehnicii militare

folosită de inamici. În acest sens, s-a pus, în primul rând, un mare accent pe îmbunătățirea și dezvoltarea sistemului defensiv al frontierei de răsărit, cu precădere a cetăților de pe Nistru, Cetatea Albă (portul Moldovei la mare), Hotin, Soroca, Tighina, pentru a stăvili expansiunile străine, în special a tătarilor. De asemenea, s-a pus un accent deosebit pe construirea sau refacerea unor cetăți sau curți fortificate din interiorul țării precum: Bacău, Baia, Chilia (aceasta a fost reconstruită integral de Ștefan, în 1479, folosindu-se peste 800 de zidari și 17 000 de ajutoare), Cotnari, Crăciuna (fortificată în 1482 cu scopul asigurării unui avanpost împotriva turcilor), Hârlău, Iași, Neamț (înălțând zidurile de piatră la peste 20 de metri), Orhei, Roman, Siret, Suceava, Țețina, Vaslui, etc.

3.2. CONSTRUCȚII RELIGIOASE

Cele mai de seamă ctitorii din timpul domniei lui Ștefan cel Mare au fost cele de lăcașuri sfinte. La început, domnitorul, a avut grijă să refacă principalele mănăstiri ridicate de înaintașii săi în scaun: Bistrița, Bohotin, Chiprieni, Dobrovăț, Humor, Moldovața, Neamț, Probota și altele, ridicându-le construcții noi și oferindu-le danii în sume de bani, moșii, mori, iazuri de pește, prisăci etc.

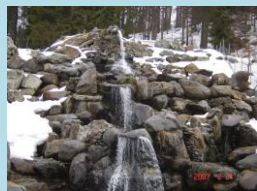
În a doua jumătate a secolului al XV-lea s-au construit peste 44 de lăcașuri noi de închinare, precum mănăstiri, biserici și schituri, majoritate după fiecare victorie câștigată împotriva turcilor. Dintre cele mai renumite se pot menționa cele din așezările: Arbore, Bacău, Baia (*Sfântul Gheorghe*, numită și Biserica Albă, ridicată după înfrângerea lui Matei Corvin), Bădeuți (distrusă de armata austro-ungară în 1917), Bălinești, Borzești (*Adormirea Maicii Domnului* – din satul unde se zice că ar fi copilărit domnitorul), Botoșani, Chilia, Dorohoi, Huși (*Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, rezidită în secolul al XVII), Iași, Hârlău, Milișăuți, Pătrăuți (lângă Suceava), Piatra Neamț, Pângărați, Popăuți, Putna (unde se află moaștele domnitorului), Rădăuți, Războieni, Reuseni (*Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul*, jud. Suceava, pe locul unde a fost ucis tatăl său), Siret, Suceava, Tazlău (de lângă Buhuși), Vaslui, Volovăț, Voroneț (biserica *Sfântul Gheorghe*, a fost construită pe locul fostului schit al călugărului Daniil Sihuștru) și multe altele.

Ctitoriile religioase ale domnitorului Ștefan cel Mare, din afara perimetrului național moldovenesc, au devenit adevărate simboluri de unitate națională a acelor vremuri. În Țara Românească, a construit o biserică la Râmnicu Sărat (*Hramul Sfintei Parascheva*) și alte două în Transilvania, la Feleac (Cluj) și Vad (pe râul Someș), care au devenit și scaune vlădicești. Demn de remarcat este faptul că domnul moldovean a ajutat la refacerea a mai multor așezăminte bisericesti aflate sub dominație turcească, un exemplu fiind reconstrucția mănăstirii Zografu de la Muntele Athos. Altor *mănăstiri atonite*[5], precum Vatoped, Grigoriu, Sf. Pavel și Costamonid le-a oferit ajutoare substanțiale în bani.

Mănăstirile moldovenești erau situate pe domenii vaste care conțineau în afara de pământul arabil, livezi, pășuni, păduri, vii și sate. Acestea mai pot fi întâlnite sub denumirea de *lavre*[6], denumire preluată de la mănăstirile de mari dimensiuni, apărute mai întâi în Egipt, iar mai apoi în Grecia și Rusia. O lavră împreună cu chiliile călugărilor care oficiau în cadrul său, formau o mică așezare rurală.

Datorită expansiunii otomane și a dușmanilor veniți din est, acestea erau construite precum alte complexe monastice din toate țările balcanice, sub forma unor ansambluri fortificate, după modelul celor de la centrul monastic ortodox de la Muntele Athos. Marea majoritate a mănăstirilor, dispuneau de propriul sistem de apărare, fiind înconjurate de ziduri groase de piatră sau cărămidă. În mijlocul îngrăditurii era situată biserica, iar pe lângă ziduri (în interior) erau dispuse chiliile călugărilor, depozite, magazii, case de oaspeți și locuri de refugiu (adăpostiri) pentru cei din afară în cazul când aceștia ar fi fost amenințați de primejdii. În Moldova, cetățile mănăstirești de zid, sunt înregistrate documentar și arheologic abia în ultima perioadă a veacului al XV-lea, începând cu 1481, data fortificării Mănăstirii Putna[7].

Bisericile moldovenești diferă de cele din Europa de vest datorită faptului că au mai puține ferestre și metereze, iar influențele stilului gotic sunt evidente doar la forma ușilor și ferestrelor. Datorită pictării pereților interiori și exteriori, acestea se aseamănă foarte mult cu biserici medievale bizantine întâlnite în Grecia, Serbia sau Bulgaria, iar din punct de vedere arhitectural, majoritatea acestor construcții dețin o formă trifoidală (*triconc*), specifică și stilului moldovenesc medieval. Acestea

se mai caracterizează și prin armonie și eleganță în proporții, prin grațioasele turle construite pe naos sau pe pronaos, prin acoperișuri compartimentate, prin sistemul de boltire cu *arce piezișe* (cunoscut sub denumirea de *bolți moldovenești*), și prin folosirea unor sisteme de ornamentare ale fațadelor cu arcarturi suprapuse și frize compuse din discuri sau butoane de ceramică smălțuită.

În arhitectura creștină, sunt folosite foarte des formele trifoidale, atât la desenul bazei lăcașului de închinăciune (plan triconc), cât și la cel al altarelor și a arcelor trilobate. Simbolizând crucea și *Trinitatea*[8], acest stil, care amintește de eleganța frunzei de trifoi, se zice că își trage originea tot de la Muntele Athos, a penetrat în Moldova prin Serbia și Țara Românească, fără să fie însă, întâlnit prea frecvent în alte părți ale Greciei. Bisericile construite de Ștefan cel Mare, urmează reguli structurale clasice, având suprafațele împărțite în secțiuni bine definite:

Advonul (exonartex), sau pridvorul, este spațiul care precede pronaosul, având caracter introductiv. La început acesta era construit sub forma deschisă, delimitat uneori doar de o balustradă (Biserica Curții, Bălinești, ctitorită de logofătul Tăutu în 1493), sau de arcade susținute de stâlpi lemn sau piatră, care mai târziu a luat forma unei încăperi închise, prevăzută cu ferestre. Primul pridvor închis din Moldova a fost construit la biserica mănăstirii Putna.

Pronaosul (nartex), sau vestibulul, definește intrarea. Conform regulilor creștine, este situat în partea de vest a clădirii, având forma unei sălițe - vestibul. Până în secolul al XVI-lea, acesta era separat de sala mare a bisericii, printr-un perete plin, străpuns de o ușă.

Naosul (nava), este încăperea principală. Acesta se evidențiază deseori, printr-o boltire cu arce frânte sau diagonale (*piezișe*, apărute în Moldova la 1487). Este compus dintr-o sală având o suprafață plană (atribuită credincioșilor în timpul slujbei) și o parte mai ridicată numită *soliu*. Pe lângă pereți sunt situate *stranele*, unde stau cântăreții în timpul slujbei. *Amvonul* (mica tribună destinată preoților în timpul predicii) fiind o caracteristică a catolicismului, a apărut la bisericile moldovenești, mult mai târziu decât la cele din Transilvania.

Foarte frecvent, în perimetrul dintre naos și pronaos se poate întâlni o mică încăpere boltită numită *gropniță* (camera mormintelor) în care este situat mormântul ctitorului și a familiei acestuia. Cel mai important monument funerar moldovenesc de stil gotic (înscris pe lista patrimoniului internațional) este cel al pârcălabului Luca Arbore, din biserica „Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul” din comuna Arbore, județul Suceava. Desigur, mormântul domnitorului Ștefan cel Mare, aflat la Putna este apreciat la aceeași valoare. Ambele morminte se aseamănă, fiind așezate sub un *arcosoliu* (o nișă arcată adâncită în grosimea zidului). Prima gropniță este atestată în 1466, la biserica mănăstirii Putna. Deseori, în zidul adiacent sarcofagului vom observa o scară în spirală care urca la *bașcă* (tainiță), încăpere foarte mică, secretă, destinată păstrării unor bunuri sau folosită ca refugiu.

Altarul este orientat spre răsărit, făcând parte opusă cu pronaosul. Este partea cea mai sacră a bisericii, locul în care preotul săvârșește pe Sfânta Masă, misterele Liturghiei și în primul rând Sfânta Taină a Euharistiei. La început, *absida principală* (spațiul altarului), a fost despărțită de naos printr-o balustradă scundă numită *cancel* (cancellum), preluată de la bazilicile antice, care apoi a fost înlocuită cu *tâmpla* (templon), o despărțitură făcută din stâlpi sau coloane, între care se puneau draperii. Acest fel de despărțire a fost folosit în bisericile moldovenești până prin secolul al XV-lea, când a fost înlocuită cu *iconostasul*, apărut ca o manifestare estetică a despărțiturii și preluat datorită influențelor bisericii ruse. Acesta a luat forma unui perete din lemn sculptat, pe care sunt dispuse după un anumit canon, icoanele. Iconostasul este străbătut de trei uși, una mai mare pe mijloc, numită „ușa împărătescă”, bogat ornamentată, destinată în exclusivitate preoților, și două uși laterale, „ușile îngerești”, mai înguste, pentru diaconi.

Frumusețea și unicitatea elementelor arhitectonice ale bisericilor moldovenești construite în perioada de domnie a lui Ștefan cel Mare, împreună cu picturile murale, cu icoanele, cu bogatele decorațiuni, cu odoarele pe care le posedau, au dat acestor lăcașuri de cult o valoare deosebită, inestimabilă, devenind mândria și o parte importantă a bogăției spirituale a poporului român.

Este demn de menționat faptul că multe dintre bisericile și mănăstirile construite în acele vremuri s-au păstrat în bună condiție până în zilele noastre (precum mănăstirile Bistrița, Dobrovăț, Neamț, Putna, Voroneț și altele) spre bucuria și folosința urmașilor. Marea majoritate a acestora au devenind locuri sfinte de închinăciune și de pelerinaj ale creștinilor ortodocși autohtoni și bineînțeles importante obiective turistice.

3.3. CONSTRUCȚII REZIDENȚIALE

În perioada dezvoltării arhitecturii ștefanieni, alături de construcțiile de apărare și cele religioase, un rol important l-au avut construcțiile rezidențiale. Acestea se compuneau din curți și palate domnești, reședințe nobiliare (atât cele aflate în cetățile - orașe cât și cele situate în mediul rural unde aceștia dețineau moșii), case domnești și egumenești construite în cadrul imprejmuirilor mănăstirești, conace și clădiri din perimetrul urban aparținând patriciatului orășenesc, meseriașilor, negustorilor sau oștenilor de frunte.

Se știe, printre altele, că în epoca ștefaniană în interiorul țării au fost refăcute și modernizate vechile curți fortificate de la Bacău, Cotnari, Hârlău, Iași, Piatra Neamț, Roman, Suceava, precum și feudele domnitorului din Transilvania, Cetatea de Baltă (județul Alba) și Ciceu (județul Bistrița-Năsăud), primite în dar de la Matei Corvin.

Zonele care cuprindeau satele dispuse în împrejurimile unei cetăți se numeau *ocoale*[9]. Pe teritoriul dintre Nistru și Carpați, Ștefan cel Mare a pus bazele unei rețele întinse de ocoale. Satele se supuneau regulilor de organizare dictate de cetatea de care aparțineau. Acest fapt a influențat în mod pozitiv organizarea administrativă, sistematizarea și arhitectura mediului rural, un exemplu fiind beneficiile pe care le aveau satele prin cunoștințele obținute dela cetățile, mănăstirile și conacele boierești din perimetrul cărora făceau parte.

Cercetările arheologice referitoare la construcțiile rezidențiale din această perioadă, demonstrează faptul că majoritatea acestora nu au dăinuit peste ani, unele fiind afectate de calamitățile vremii sau distruse de invadatori, iar altele reconstruite, relocalate sau modernizate parțial sau total. Cronicile vremii păstrează puține informații referitoare la aceste tipuri de construcții, datorită cărui fapt nu ne putem face o imagine întrutotul a felului cum arătau. Există totuși câteva mărturii, precum, vestitele case domnești ale lui Ștefan, de lângă biserica "Sfântul Gheorghe" din Hârlău, ruinele curții feudale de la Reuseni sau faimoasa cramă a domnitorului, de la Cotnari (loc unde acesta trăgea din când în când să închine un pahar de vin în cinstea victoriilor de pe câmpul de luptă).

Aplicând metoda comparativă pentru a ne face o imagine asupra arhitecturii construcțiilor rezidențiale ne vom da seama că acestea urmau principiile de construcție a marilor cetăți și mănăstiri, având același caracter defensiv, fiind dotate ca și acestea, cu ziduri groase, cu porți solide specifice acelor timpuri istorice.

4. CONCLUZII

Ștefan cel Mare a impresionat nu numai oamenii din perioada domniei sale, ci și pe cei care i-au urmat până în zilele noastre. Cronicarul polonez Dlugosz îl elogia prin cuvintele: „*O, bărbat demn de admirat, întru nimic mai prejos ducilor eroici pe care îi admirăm, care cel dintâi dintre principii lumii a repurtat în zilele noastre o victorie atât de strălucită împotriva turcilor. După părerea mea, el este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpânirea lumii și mai ales funcția de comandant și conducător contra turcilor, cu sfatul comun, înțelegerea și hotărârea creștinilor, pe când ceilalți regi și principii creștini trândăvesc în lene, în desfătări și lupte civile*”[10].

Dacă analizăm dezvoltarea arhitecturii în epoca ștefaniană, ne dăm seama că în această perioadă au fost folosite, pe lângă forme stilistice autohtone, și idei novatoare importate din arhitectura baltică, rusească, bizantină și occidentală. Toți acești factori, având în componență tradiție, influențe și inovație, au dus la crearea unui stil propriu moldovenesc, fapt care a reprezentat un moment de răscruce în consolidarea fenomenului arhitectural românesc.

Ștefan cel Mare a fost poate, cel mai prodigios ctitor din istoria poporului român. Cu sprijinul și cheltuiala faimosului domnitor s-au materializat forme artistice majore, precum pictura, sculptura monumentală și bineînțeles arhitectura. Acestea realizări, împreună cu consolidarea relațiilor

diplomatice cu alte state și succesul în războaiele duse pentru păstrarea independenței naționale, i-au creat acestuia o aureolă de sfânt, o bună faimă, recunoscută însuși dușmanilor săi, cărora le-a câștigat nu numai teama, ci și respectul și admirația, înscriind astfel, una dintre cele mai strălucite perioade de glorie din istoria țării noastre.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- [3] **Rivier, S.**, *The history and art of the Northern Moldavian monasteries in Romania*, Emisiunea "Global Village", SBS Television, Australia, 07 iunie 2004
- [4] **Drăguț, V.**, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească, (Arhitectură)*, Editura Vremea, București, 2000, p.44
- [5] **Păcurariu, M.**, *Sfinții daco-romani și români*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994, p.131
- [6] **Manea, M.**, *Mic dicționar de termeni istorici*, Editura All Educational, București, 1999, p.149
- [7] **Moisescu, C.**, *Arhitectura epocii lui Matei Basarab*, Vol.I, Editura Meridiane, București, 2002, p.19
- [8] **Chevalier, J., Gheerbrant, A.**, *Dicționar de simboluri*, Vol.3(P-Z), Ed. Artemis, București, 1995, p.367
- [9] **Manea, M.**, Op.cit., p.183
- [10] **Păcurariu, M.**, Op.cit., p.127

BIBLIOGRAFIE

- BULEI, Ion, *Scurtă istorie a românilor*, Editura Meronia, București, 1996
- CIOBANU, Radu, *Mic dicționar de cultură religioasă*, Editura Helicon, Timișoara, 1994
- DRĂGUȚ Vasile, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Ediția a II-a, Editura Vremea, București, 2000
- GEORGESCU, Vlad, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, Ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 1992
- LĂZĂRESCU, Dan, A., *Imaginea poporului român în conștiința europeană*, Vol III, Editura Cogito, Oradea, 1995
- LECCA, Octav-George, *Familii boierești române*, Editura Libra, Muzeul literaturii române, București, f.a.
- MANEA, Mihai, *Mic dicționar de termeni istorici*, Editura All Educational, București, 1999
- MOISESCU Cristian, *Arhitectura epocii lui Matei Basarab*, Vol.I, Editura Meridiane, București, 2002
- PĂCURARIU Mircea, *Sfinții Daco-romani și români*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994
- ȘARAMBEI, Nicolae, RADEȘ, Corneliu, *The Illustrated History of the Romanians*, Foreign Languages Press Group, Romania, f.a.
- VINTILĂ, Horia, *Dicționarul papilor*, Editura Saeculum I.O., București, 1999
- <http://www.rotravel.com/romania/monasteries>
- <http://www.geocities.com/paintedchurches>
- <http://www.lclark.edu/~klaus/Monasteries.htm>

Cetatea Albă

Cetățile Moldovei